

הרב ד"ר אפרים קנרפוגל
ישיבה אוניברסיטה

נדרים ונדרי איסור במשנתם של הרמב"ם והרמב"ן

בפרק ג' מהל' דעות ה"א, חוזר הרמב"ם לרעיון שכבר הציע בפרק רביעי של שמונה פרקים. אע"פ שיש כמה חכונות רעות המבקשות להטריד את האדם משך חייו, תגובת האדם צריכה להיות מתונה:

"שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהן דרך רעה הן ומוציאין את האדם מן העולם אפרוש מהן ביותר ואתרחק לצד האחרון עד שלא יאכל בשר ולא ישחה יין ולא ישא אשה ולא ישב בדירה נאה ... גם זה דרך רעה היא ואסור לילך בה..."

הרמב"ם מנמק את עמדתו במה שאמרו חכמים על הפסוק בפרשת נזיר, "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש" (במדבר ו: יא): "ומה אם נזיר שלא פירש אלא מן היין צריך כפרה, המונע עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה". יש להעיר שבעל המשנה בפרקי אבות הקובעת שקנאה, כבוד, ותאוה מוציאין את האדם מן העולם (אבות ד: כא) הוא ר' אלעזר הקפר. והנה ר' אלעזר הקפר הוא גם בעל השיטה הסוברת שזויר "חטא" במה שפירש מדבר המותר (נדריים דף י" ע"א). דוקא ר' אלעזר הקפר, שהכיר היטב את הסכנה העלולה ליגרם ע"י חיי תענוג, לא רצה להגן נגד סכנה זו באמצעות הנזירות. בעקבותיו בא הרמב"ם ומסיק להלכה:

"לפיכך צוו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעו התורה בלבד. ולא יהא אוסר עצמו בנדריים ובשכועות על דברים המותרים. כך אמרו חכמים לא דיין מה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך גם דברים אחרים..."

החל מהרשב"א, טרחו גדולים להבין היאך פסק הרמב"ם כשיטת ר' אלעזר הקפר (ולא כפי ר' אלעזר בן ערך שהנזיר להלכה חשוב כקדוש) ובתוך דיונם עסקו בסוגיא דנדריים הנ"ל וגם בסוגיא בתענית דף י"א ע"א¹. אך גם יש

1. עיין שו"ת הרשב"א ח"א סי' תלא (א:תרפח), פירוש המשנה למלך על אתר, ואוצר המלך על הרמב"ם לר' צדוק הכהן מליובלין.

לתמונה שהרמב"ם לכאורה סותר את דבריו בהל' דעות בכמה מקומות אחרים בכתביו. נתחיל בקטע כמורה נבוכים ג: מח (בסוף הפרק). שם מסביר הרמב"ם אח טעם הדין שאדם יכול לאסור על עצמו כל חפצא של היתר ע"י נדר או שבועה. וכותב הרמב"ם (לפי מהדורת הרב קאפח), ש"כל זה להרגיל לקנות מדת ההסתפקות ולחסום האות המאכל והמשתה. אמרו נדירים סייג לפרישות". מימרא זו של ר' עקיבא, שמקומה גם הוא בפרקי אבות (ג: יג), מעריכה את הנדר כתכסיס חיובי, וכנראה אף לכתחלה, כדי להגיע לעצירת התאוות. וכך מסיים הרמב"ם את הקטע:

... "וטעם נזירות מבואר מאוד והוא הפרישות מן היין... ובא מדין הנזירות מה שתראה מאיסור כל אשר יעשה מגפן היין להרחקה יתירה עד שיספיק לאדם ממנו דבר הצריך. כי הנשמר ממנו נקרא קדוש והושם במדרגת כהן גדול בקדושה..."

בנוגע לקטע זה, אפשר לטעון את הטענה הישנה שהרמב"ם נקט שיטה אחרת או כאילו מדבר לקורא אחר כספרו מורה נבוכים². אמנם, הרמב"ם תופס גישה זו גם בשתי הלכות במשנה תורה. בפרק י' מהל' נזירות הי"ד, הרמב"ם מתחיל (על פי המשנה בנדירים דף ט' ע"א) כגנותו של מי שמכניס את עצמו לנזירות רשעים, כל' אדם שאומר הריני נזיר אם אעשה כך וכך. "אבל הנודר לה' דרך קדושה הרי זה נאה ומשובח ועל זה נאמר נזר אלקיו על ראשו קדש הוא לה' ושקלו הכתוב כנביא (שנא) ואקים מבניכם לנביאים ומבחרים לנזירים". מה הפירוש של "דרך קדושה"? כנראה, זה מי שמקבל על עצמו שלא ליהנות מאיזה דבר של תענוג כדי "לקנות מדת ההסתפקות" ולא שנודר סתם לכוון הנהגותיו כנזירות רשעים. כמו שעשה כמורה נבוכים, משתמש הרמב"ם בכטויים החיוביים ביותר מן התנ"ך, וכפי הבנת חז"ל, לתאר את הנזיר והנודר. מה רחוק הלכה זו ממה שראינו בהלכות דעות.

קודם שנדון בהלכה השניה ממשנה תורה, כדאי להציג אח שיטת הרמב"ן שהיא לכאורה הולמת את דברי הרמב"ם כמורה נבוכים ובהל' נזירות. בפירושו על התורה לפרשת נזיר בנשא, מסביר הרמב"ן למה נזיר מקריב קרבן חטא במלאת נזרו. "על דרך הפשט", הנזיר חוטא במלאת הנזירות "כי הוא עתה נזיר בקדושתו (נ"א, מהדורת הרב שעוועל: מקדושתו, כל' שהוא עכשיו מפריד את

2. עיין יעקב לוינגר, "על טעם הנזירות כמורה נבוכים", ספר בר אילן-ה (תשכ"ז): 299-305. ע"ע כעז ה. קרייסל, "Asceticism in the Thought of R. Bahya Ibn Paquda and Maimonides," דעת כא (תשמ"ח): 13-22.

עצמו מן הקדושה ששלטה עליו בעת נזירותו) וראוי הוא שיזיר כל ימיו נזיר וקדוש... כענין שנאמר ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים... וכדכתיב כל ימי נזרו קדש הוא לה'. והנה הוא צריך כפרה בשוכו להטמא בתאוות העולם". אפילו הלמידו הנאמן של הרמב"ן, ר' בחיא בן אשר, לא עלה בידו להסביר את שיטת הרמב"ן ותלה אותה בסוד קבלי מובהק, כי אי אפשר במסגרת הלכתית לחייב קרבן חטאת על שם העתיד כפי שיוצא מפירוש הרמב"ן. עכ"פ, ברור שהרמב"ן סובר, ע"פ המקורות שהוא מצטט, שיש לאדם להשתדל לכתחלה להיות נזיר מאחר שהוא מצב קדוש לחלוטין, ובו אדם ניצל מתאוות העולם.

מפירושו המפורסם לפסוק קדושים תהיו, יוצא שהרמב"ן תומך לא רק בפרישות מן היין דבר רצוי ומשובח, אלא גם בפרישות משאר הנאות ומותרות: "וצוה דבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות, ימעט במשגל... ויקדש עצמו מן היין במיעוטו כמו שקרא הכתוב בנזיר קדוש... וכן יפריש עצמו מן הטומאה כענין שהזכירו בגדי ע"ה מדרס לפרושים וכמו שנקרא הנזיר קדוש בשמרו מטומאת המת ג"כ. וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי האכילה הגסה ומן הדיבור הנמאס... ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות..."

לפי הרמב"ן, פרישות היא קיום לכתחלה של מצות קדושים תהיו. בסוף פירושו לפסוק זה, כותב הרמב"ן שטעם המצוה הנמצא בפסוק, כי קדוש אני ה' אלתיכם, מלמד "שאנחנו נזכה לדבקה בו בהיותינו קדושים". במשנת הרמב"ן, הדביקות (שהיא מן התופעות הרצויות ביותר) באה, וכאילו יורדת, רק לאדם שהפריש את עצמו מחיים חומריים במידה ניכרת³. שיטת הרמב"ן היא, בניגוד חזק לעמדת הרמב"ם בהל' דעות, שיש לרדוף אחרי הפרישות כדי להגיע לדביקות.

עתה, נשוב לדיוננו בסתירת הרמב"ם. לדעתי, פשר הדברים אפשר למצוא בפרק י"ג מהל' נדרים, הלכה כג. שמה כתוב:

"מי שנדר נדרים כגון לכונן דעותיו ולתקן מעשיו הרי זה זריז ומשובח. כיצד? כגון מי שהיה זולל ואסר עליו הבשר שנה או שתיים. או מי שהיה שוגה בין ואסר היין על עצמו זמן מרובה... וכן מי שהיה רודף שלמונים ונבהל להון

3. עיין בצלאל ספרן, "Rabbi Azriel and Nahmanides: Two Views of the Fall of Man," R. Moses b. Nahman: Explorations in His Religious and Literary Virtuosity, ed. I.

ואסר על יצמו המתנות או הניית אנשי מדינה זו וכן מי שהיה מתגאה ביופיו ונדר בנוזר וכיוצא בנדירים אלו כולן דרך עבודה לה' הן ובנדירים אלו וכיוצא בהן אמרו כחמים נדרים סייג לפרישות⁴.

מהשוואת הלכה זו להל' דעות ג:א, יוצא שלשיטת הרמב"ם בנזירות ונדרי איסור במלואה, יש שני חלקים נפרדים. הרמב"ם סובר שאין לנדור נדרי איסור או לקבל נזירות לכתחלה, כתכסיסי הגנה מול תאוות החיים הכלליים. ואף שיש סכנה הכרוכה בקנאה, כבוד, ותאוה, אין ללחום נגדם ע"י נדרים, וכשיטת ר"א הקפר שנוזר בעצם נחשב כחוטא. אמנם, אם יש לאדם תאוה מסוימת וצריך הוא לכבוש את יצרו כנגדה, המציאה התורה נדרי איסור ונזירות כדי לעזור לו. לכן, בהלכות דעות כשמגזיר הרמב"ם את אמונות הדת והנהגת האדם ודעותיו לפעם הראשונה, לאדם הבינוני כמצב "נורמלי", תופס הרמב"ם עמדה שלילית כלפי הנזירות ונדרי איסור. אמנם, מי שהוא כבר במצב גרוע עבור תאוותיו, וצריך לכונן דעותיו, ומחפש בהלכות נדרים ובהלכות נזירות, בצורה מפורטת ומיידית, מקבל מן הרמב"ם עידוד וחיוזוק. לאיש הזה, שצריך את הנזירות והנדר בדלית ברירה, מכוונים הפסוקים ודברי חז"ל המשבחים את הנזירות. במקרה כזה נאמר נדרים סייג לפרישות, במקרה שיש צורך לפרישות⁴. א"כ, מי שנודר נדרים כדי לשפר את דעותיו המושחתות, וכפי המשלים שהביא הרמב"ם (ובאמת הרכה להביא משלים שלא כדרכו כדי שאף אחד לא יטעה בשיטתו), תבוא עליו ברכה⁵. אך ידור את הנדר לזמן מוגבל (פרט למי שירא מן השכרות) עד שינצח את מלחמתו הפרטית, ולא יסמוך על נדרים כאלו להרגיל את חייו (וכך כתב הרמב"ם בפירושו בהלכות נדרים יג:כד, עיי"ש).

יש לעקב אחרי פרט אחד במשלים שהביא הרמב"ם בהלכות נדרים. המשל של מי שמתגאה ביופיו (וכן לשון הרמב"ם אח"כ, שנדרים אלו "דרך עבודה לה' הן") לקוחים מסוגיא דנדרים דף ט' ע"ב. ר' שמעון הצדיק, שכדרך כלל תמך בשיטת ר"א הקפר שהנוזר הוא חוטא, התרשם לטוב מבחור אחד שקבל את הנזירות (כולל השחתת שערו לבסוף) מפני "שפחו עלי יצרי ובקש לטורדני מן העולם" (פרש"י מתוך שראיתי במים צורתי כ"כ נאה נתגבר עלי יצרי ובקש להביאני לידי מעשים רעים). נזירות כזו מצאה חן בעיני ר' שמעון הצדיק, וכן בעיני הרמב"ם. לנזירות כזו התכוון הרמב"ם כשדבר על "הנודר לה' דרך

4. השהו פירוש המשניות להרמב"ם, לאבות ג:יג.

5. עיין פירוש ר' יונה גירודני לאבות, שם, וע"ע פרופ. יצחק טברסקי, Introduction to the Code of Maimonides, pp. 467-68 וכך יש להבין את הקטע במו"נ.

קדושה" כהל' נזירות י:ידי (שמופיעה בספר משנה תורה אחרי הל' נדרים). אגב, הלכה זו מהווה כעין מאסף לשיטת הרמב"ם. הרי בחלקה השניה, נכלל יחס הרמב"ם לנזירות הנמצא בהלכות נדרים. ובחלק הראשון, "האומר הריני נזיר אם אעשה כך וכך או אם לא אעשה וכיוצא בזה הרי זה רשע ונזירות כזו נזירות רשעים היא", יש לפרש שהרמב"ם מכניס את יחסו לנזירות ונדרי איסור כפי שמתואר בהל' דעות לתוך המושג הכללי של נזירות רשעים הנמצאת במשנה נדרים. נזירות י:ידי, ההלכה האחרונה בהל' נזירות, עומדת כהרכבה של דעות ג:א ונדרים יג:כג.

הגישות של הרמב"ם והרמב"ן הן שיטות אחידות המנוגדות אחת לשניה לגמרי⁶. ומה שכמה קטעים בכתבי הרמב"ם נשמעים כמו שיטת הרמב"ן, ודאי שהן "לא לטעמיה" וכדבראנו. מסתבר ששיטות הרמב"ם והרמב"ן קשורות במידה מסוימת להתעסקותם בפילוסופיה וקבלה, ושיש להבין את המחלוקת ביניהם גם על פי הגישות השונות של מקצועות אלו⁷. אין כאן מקום לנהל מחקר זה, אך יש לציין שתי תופעות המקיימות את ההשערה שלנו. מבין מקובלי פרוכנס בסוף המאה הי"ב, נמצאים הרבה אנשים, במידה יחסית, עם התואר נזיר או פרוש⁸. אולי המפורסם ביותר מביניהם הוא ר' יעקב הנזיר שיש לנו חומר חשוב ממנו גם בהלכה וגם בקבלה⁹. על ר' אשר הפרוש מלוניל מסופר במסעות בנימין מטורדילה "שנפרש מעיני העולם ועומד על הספר יומם ולילה ומתענה ואינו אוכל בשר והכם גדול בתלמוד". הרי שניזירותו ופרישותו קשורות, כפי שיטת הרמב"ן, בהישגים רוחניים ואין זו פרישות רק לשם עצמה. וכן משמע גם מן הקטע בספר חקי התורה (שכפי רוב החוקרים מקורו ג"כ בחוגי הלמדנים-מקובלים בפרוכנס במאות הי"ב-י"ג)¹⁰ המתאר את הפרושים שהם תלמידים הקבועים ללמוד תורה בהתמדה בכית מיוחד להם. הם פרושים מנשותיהם ומחיי העולם כדי לעסוק בלימוד התורה בלבד, ע"פ היסוד (המצוטט שם) שפרישות מביאה לידי קדושה.

6. כדעת הרמב"ן, לא שהפרישות מביאה לידי טהרה (כלר' שיש להעדיף את הפרישות כאשר טומאה, והיינו תאוה, כבר נמצא) אלא שפרישות מביאה לידי קדושה. באמת, יש שתי גירסאות במאמרו הידוע של ר' פינחס בן יאיר (סוטה מט: וע"ז כ:) אך אינני יכול לקבוע במסמרות שהרמב"ם גרס פרישות מביאה לידי טהרה במקום שהרמב"ן גרס פרישות מביאה לידי קדושה.

7. עיין במחקרים שצוטטו לעיל, הערות 2 ו-5.

8. עיין גרשום שלום, ראשית הקבלה, ע' 84-87, ויצחק טברסקי, pp. 27-28. Rabad of Posquieres.

29

9. ש. אסף, ספרן של ראשונים, עמ' 124-125.

10. טברסקי, ראב"ד, עמ' 25-26.

לעומת זה, עיין בפירוש הרד"ק, ממעריצי מחשבת הרמב"ם החשובים והחזקים¹¹, לפסוק בעמוס ב:יא, ואקים מבניכם לנביאים ומבחורכם לנזירים. פסוק זה מובן היטב כפי שיטת הרמב"ן. מן הטובות של הקב"ה לעמו ישראל שקמו בהם נביאים וגם נזירים. אמנם, אמרנו שלשיטת הרמב"ם, פסוק זה, כמו שאר הפסוקים והביטויים שמשבחים את הנזירות, מדבר באדם שהיה צריך לקבל את הנזירות על עצמו כדיעבד, כדי לפתור בעיה מסוימת. וא"כ נשאלה השאלה, איך עמוס הנביא יכול למנות את הנזירות, בדומה לנבואה, כאחת מן הטובות החשובות שמסר ה' לבני ישראל? אפשר למצוא תשובה בפירוש הרד"ק. עמוס לא מדבר על נזירים ממש. אלא, היתה עת שהבחורים, שהם עלולים יותר מסוגי אנשים אחרים ליפול במכשול השכרות, נזהרו מתאווה זו ואחרות הכלולות בה, כעזרת ה'. לא רק שהיו בכני ישראל יחידי סגולה שזכו לנבואה אלא שגם מתוך ההמון הם הצליחו להתגבר על רוחם ולחיות חיים טהורים. פירוש רציונלי זה מוכא כבר, אם כי בצורה קצרה, על ידי ר' אברהם אבן עזרא¹². על פי הפירוש הזה, אפשר להבין את הפסוק בעמוס גם אם תופסים את שיטת הרמב"ם בנוגע לנזירות ונדרי איסור. אין זה מקרה שהרד"ק והראב"ע פירשו את הפסוק בצורה זו¹³.

11. אפרים תלמי, "David Kimhi and the Rationalist Tradition," HUCA 39 (1968): 177-218, and "David Kimhi and the Rationalist Tradition II: Literary Sources," Studies in Honor of I. Edward Kiev, pp. 460-65

12. השהה גם פרש"י על אחר. יש למצוא כעין נפקא מינה לרינא בין שיטות הרמב"ם והרמב"ן בתשובה של הר"י מיגאש, רבו של ר' מיימון (סי' קפ"ו), מול תשובה של הרשב"א, תלמיד הרמב"ן (ח"ג, סי' שיט). שתי התשובות דנו במקרים דומים, שהשואלים קכלן עליהם נדרי פרישות כדי לחייב על עצמם עשיית מצוות. בעוד שהר"י מיגאש דוחה את הנדר לגמרי ומוצא לשואל פתח מכיון שלדעתו אסור לנדוד במקרה כזה, הרשב"א הרבה יותר מתן ומוצא פתח לשואל רק אם אינו יכול לסבול באופן אישי את תנאי נדרו.

13. אני מודה לחברי הרב א.א.י. בלאו שהציע כמה הצעות תשובות. עיין גם כמאמרו, "קדושת עם ישראל - נרכשת או עצמית?" הדרום נו (חשמ"ח): 94-99, שיש בו חומר השייך לנידון רידן.

HADOROM

Published Annually by

THE RABBINICAL COUNCIL OF AMERICA

Founding Editor

(5717 — 5742)

RABBI C. B. CHAVEL

Editor : RABBI GEDALIA DOV SCHWARTZ

The publication of Hadarom
is made possible by a subvention from the
Yablick Foundation

No. 59 Elul 5750

New York